

Kryštof Kozák

České probuzení z amerického snu

Proč a jak se v České republice
zabývat Spojenými státy

České probuzení z amerického snu

Proč a jak se v České republice zabývat Spojenými státy

Kryštof Kozák

Recenzovali: PhDr. Jindřich Dejmek, DSc.

prof. PhDr. Svatava Raková, CSc.

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Redakce Ondřej Pfeffer

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2019

© Kryštof Kozák, 2019

ISBN 978-80-246-4280-2

ISBN 978-80-246-4308-3 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2019

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Věnováno památce Thomase Kuhna, Benedicta Andersona,
Richarda Feynmana, Kurta Vonneguta – a Katce, Kláře,
Kajetánovi a Karle.

*Motto: Když miliony lidí dělají něco jinak než já,
možná nejsou všichni hloupi, ale já tomu potřebuju líp rozumět.*

Korejské přísloví

Obsah

Poděkování	11
Předmluva	12
Úvod	15
Pro koho je tato kniha a proč ji vlastně číst?	15
Zkoumání jiných zemí a kultur – co z toho?	16
Metodologie – jak na to?	19
Jazyk a politická korektnost	27
Kritické teze a další implikace práce	28
Koncepce knihy	30
Část 1: Rezonance USA v ČR	33
1. Role paměti v česko-amerických vztazích	34
1.1 Předehra: Změna režimu jako změna kolektivní paměti	35
1.2 Role paměti v česko-amerických vztazích po roce 1989	38
1.3 Jak přesvědčit orla, aby roztáhl ochranná křídla – role kulturní paměti při vstupu ČR do NATO	40
1.4 Potíže s radarem – konec česko-americké pohádky	47
1.5 Závěr: Posuny v kolektivní paměti jako signál pro budoucnost?	56
2. Připomínání Ameriky osvoboditelky: tanky v Plzni versus beatnický básník	60
2.1 Úvod	61
2.2 Kolektivní paměť v česko-amerických vztazích v historickém kontextu	64
2.3 Spojené státy jako fyzický osvoboditel: 70. výročí osvobození Plzně americkou armádou	67
2.4 Spojené státy jako kulturní osvoboditel – žádné pušky, samé máslo	77
2.5 Závěry: česko-americké vztahy jiné, lepší?	84
3. Proč se v ČR zabývat Spojenými státy? Americká studia zespondu	89
3.1 Důvod číslo 1: Spojené státy jako garant světové i naší bezpečnosti	90

3.1.1	Bakalářské práce s tematikou bezpečnosti	91
3.1.2	Diplomové a disertační práce s tematikou bezpečnosti	92
3.1.3	Práce s tematikou bezpečnosti, které by bylo vhodné napsat	92
3.2	Důvod číslo 2: Uplatňování amerického vlivu ve světě	93
3.2.1	Bakalářské práce z oblasti zahraniční politiky USA před rokem 1989	94
3.2.2	Diplomové práce týkající se zahraniční politiky USA před rokem 1989	96
3.2.3	Bakalářské práce týkající se zahraniční politiky po roce 1989	97
3.2.4	Diplomové práce věnující se zahraniční politice USA po roce 1989	101
3.2.5	Rigorózní práce s tematikou zahraniční politiky USA	103
3.2.6	Disertační práce na téma zahraniční politiky	104
3.3	Důvod 3: Stýkání a potýkání s migranty, jejich možná integrace	104
3.4	Důvod č. 4: Politický alternativní vesmír	107
3.4.1	Bakalářské práce s tématem vnitřní politiky USA	107
3.4.2	Diplomové práce s tématem vnitřní politiky USA	108
3.5	Důvod č. 5: Kořeny a historické souvislosti aktuálních problémů	110
3.5.1	Bakalářské práce s historickou tematikou	110
3.5.2	Diplomové práce s historickou tematikou	112
3.5.3	Disertační a rigorózní práce s historickou tematikou	113
3.6	Důvod č. 6: Americká společnost jako zrcadlo sui generis	113
3.6.1	Bakalářské práce na témata vývoje americké společnosti	113
3.6.2	Diplomové práce na témata vývoje americké společnosti	115
3.6.3	Disertační práce s tematikou americké společnosti	117
3.7	Důvod č. 7: Role USA v globální ekonomice	117
3.7.1	Bakalářské práce s ekonomickou tematikou	117
3.7.2	Diplomové práce s ekonomickou tematikou	118
3.8	Důvod č. 8: Inspirace právním systémem USA	119
3.8.1	Bakalářské práce s právní tematikou	119
3.8.2	Diplomové práce s právní tematikou	119
3.9	Práce věnované Kanadě	120
3.9.1	Bakalářské práce věnované Kanadě	120
3.9.2	Diplomové a rigorózní práce věnované Kanadě	121
3.10	Práce věnované Mexiku	122
3.10.1	Bakalářské práce věnující se Mexiku	122
3.10.2	Diplomové práce věnující se Mexiku	122
3.11	Obsahová analýza diplomových prací	123
3.12	Závěry a výhled do budoucna	124

Část 2 Spojené státy jako inspirace pozitivní i negativní	127
4. Inspirace Amerikou jako zemí příležitostí?	129
5. Inspirace svobodou a nezávislostí?	131
6. Inspirace vládou práva?	134
7. Inspirace ideálem ozbrojené svobody?	137
8. Inspirace svobodou projevu bez hranic?	140
9. Inspirace individualismem?	147
10. Inspirace politickým systémem?	157
11. Inspirace americkým vysokým školstvím?	164
11.1 Vzdělání Američané chtějí emigrovat do Čech	165
12. Inspirace americkým trestněprávním systémem?	172
13. Inspirace americkým ekonomickým modelem?	178
14. Závěr: Spojené státy jako zrcadlo i varování	186
14.1 Výzkumný program do budoucna	191
English summary	195
Bibliografie	197
Seznam vyobrazení	202
Přílohy	203
Rejstřík	236

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval Viktorii Mertové a Barboře Čapinské za pečlivé a konstruktivní připomínky k první verzi této práce.

Dále bych rád poděkoval svým přátelům a známým ze Spojených států, kteří mi poskytli cennou inspiraci i zpětnou vazbu pro myšlenky obsažené v jednotlivých kapitolách. Kromě mnoha dalších to byli především Ralph Young, Dejan Kralj, Richard Feinberg, Virginia Dominguez, Jane Desmond, Imran Ahmed, Yvonne Lu, Danny Paz nebo Nishant Mehra.

Díky patří také všem kolegům z Katedry severoamerických studií za inspiraci a spolupráci. Speciální poděkování patří také Svatavě Rakové a Jindřichu Dejmkovi za důkladné lektorské posudky, které přispěly k vylepšení publikace.

Tato monografie vznikla v rámci systému podpory fakultních monografií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

Část výzkumu byla financována z grantu Grantové agentury České republiky „Role of collective memory in transatlantic relations“, č. 14–21581S.

Autor byl v průběhu zpracování monografie členem týmu Centra pro výzkum kolektivní paměti při Univerzitě Karlově.

Předmluva

Před samotným úvodem dovoluji několik osobních poznámek, které pomohou osvětlit výběr tématu i základní východiska publikace z čistě subjektivního hlediska. Konceptní inspirací je v tomto ohledu práce Glorie Anzaldúaové, zejména její vynikající *Borderlands/La Frontera*, ve které kreativně překračuje čistě objektivní vymezení témat.¹

Na začátku devadesátých let 20. století nebylo vůbec těžké být fascinován Amerikou. Jednak na ní spočívala aureola vítězství ve studené válce i v Kuvajtu, jednak představovala v porovnání s komunistickým režimem model otevřenější, transparentnější a spravedlivější společnosti, ve které měli všichni šanci na úspěch. Zaujala mne tehdy především připravovaná dohoda NAFTA, respektive její potenciál pro vyproštění Mexika z korupce a chudoby, což mně přišlo jako zajímavá alternativa programů Evropské unie pro střední a východní Evropu. Už při podrobnějším studiu NAFTA se však ukázalo, že obraz USA je mnohem komplikovanější a občas i temnější, než se mohlo z Prahy 90. let zdát. Roční stipendijní pobyt na kvalitní a zároveň velice liberální² Bard College ve státě New York byl klíčový hlavně ze tří důvodů: na vlastní oči jsem mohl spatřit, jak vypadá kvalitní vzdělávání, ve kterém jsou studenti opravdu respektováni, na vlastní kůži jsem pocítil výrazné sociální rozdíly, o kterých se tehdy v České republice ještě tolik nemluvalo a které byly mnohem vyšší než u nás, a na vlastní triko jsem se vrhal do debat s mladými chytrými Američany, kteří byli vůči své vlastní zemi velmi kritičtí a obdivně vzhlíželi k reálnému socialismu (sic!).

1 Gloria Anzaldúa: *Borderlands/La Frontera*.

2 Slovo „liberální“ používám v americkém smyslu slova. Znamená to tedy přístup, ve kterém má společnost kolektivní odpovědnost za zvyšování míry svobody pro svoje členy, například rozšiřováním volebního práva, zajištěním základních ekonomických a sociálních práv, atd.

Po takové zkušenosti můj zájem o Spojené státy ještě vzrostl. Při druhém pobytu v rámci Fulbrightova stipendia na University of California v San Diegu jsem zase pochopil, že pro řadu mladých Američanů je svoboda reálnou hodnotou, kterou si vybojovali a chrání si ji. Například promiskuita a sexuální revoluce u studentů reálně funguje, protože je to baví. Kdo má rád surfování, tak je ochoten bydlet v malém pokojíku, jen aby mohl být v 6:00 v neoprenu každý den na pláži. Kdo chce hodně peněz, tak si nestěžuje a hodně pracuje. Komu stačí míň a má rád svůj klid, klidně dělá trochu horší práci. Rodiče jsou zpravidla několik tisíc kilometrů daleko, což dost pomůže, když se má mladý člověk opravdu osamostatnit.

Zároveň jsem však byl citlivější na reálné fungování věcí – veřejná doprava v podstatě neexistovala, pár autobusů jezdilo s frekvencí jednou za hodinu, nicméně často vynechávaly a po desáté večer zpravidla už nejezdily vůbec. Manželka pomáhala v právní poradně pro chudé, a ti to opravdu neměli jednoduché. Spolužáci, co se chtěli hlásit do státních úřadů, si rok nemohli dát jointa, protože v rámci přijímacích pohovorů se odebírají vzorky vlasů a z nich se testuje přítomnost drog v těle. Ve škole nešlo příliš o rozšiřování obzorů či poznání, ale o získání takových zkušeností a dovedností, které umožní porazit ostatní v souboji na pracovním trhu. V liberální Kalifornii jsem si taky vyslechl spoustu prostých nadávek na prezidenta Bushe a americkou imperialistickou politiku. Navíc jsem viděl, že reálné soužití s Hispánci může být úplně bezproblémové, když se situace zbytečně nevyhrocuje. To všechno mne jenom dál utvrdilo v tom, že zabývat se Spojenými státy může být velmi obohacující a může to svým způsobem přispět i k debatám, které probíhají na lokální české úrovni.

Z hlediska své osobní motivace zabývat se Spojenými státy i v souvislosti s překotným technologickým vývojem se nemohu nezmínit o roli, kterou v tom hrál můj zájem o science fiction. Díky velkému vnitřnímu trhu a dynamickému procesu získávání nového kapitálu jsou USA zemí, která velmi rychle zavádí všemožné inovace – není náhoda, že většina technologických gigantů, kteří dnes do velké míry strukturují naši realitu, má sídlo v USA. Z tohoto hlediska je snaha lépe rozumět tomu, co se ve Spojených státech děje, zároveň snahou o pochopení nejrůznějších důsledků uplatňování nových technologií, které se nevyhnutelně šíří dál do světa.

Je potřeba přiznat, že snaha pochopit jinou zemi a jinou kulturu, navíc tak vnitřně rozmanitou a dynamickou, jako jsou Spojené státy, je z hlediska absolutních cílů předem odsouzena k nezdaru. To však nezna-

mená, že se o to nemáme pokoušet, neboť samotný tento proces je obohacující, i když nikdy nebude dokončen. Užitečnou paralelou je v tomto případě fraktální prostor, který má sice nekonečnou hloubku, nicméně se v něm celou dobu odrážejí základní struktury daného fraktálu. Důležité jsou pak v tomto ohledu priority našeho zkoumání, které ve výsledku vycházejí ze subjektivních postojů a potřeb – proto je koncepčně důležitá kapitola, která se věnuje tématům studentských prací s tematikou USA. Postoj „mezi dvěma světy“, jak o něm píše již zmiňovaná Gloria Anzaldúaová, otevírá v řadě témat nové pohledy a možnosti, které bychom si jinak ani neuvědomili a které obohacují naši sociální realitu. Pokud se zabýváme Spojenými státy zvnějšku, vždycky budeme stát na určité symbolické hranici, kterou nelze úplně překročit. Tato pozice není snadná, neboť riskujeme nepochopení na obou stranách, nicméně je cenná právě pro svůj potenciál a nové pohledy na témata a dilemata, ke kterým se musíme postavit.

Úvod

Pro koho je tato kniha a proč ji vlastně číst?

Úvody a závěry jsou na knihách to nejdůležitější. V úvodu je třeba jasně vymezit, pro koho je kniha určena a proč by si ji vlastně čtenáři měli přečíst. V dnešní době, kdy je člověk informacemi zavalen, kdy leckdy stačí pouze 140 znaků na Twitteru k vyvolání masové reakce a kdy je samotná idea normostrany s 1800 znaky (včetně mezer) pro řadu lidí až obscénně obstarožní, to není úplně snadný úkol. Už předchozí souvětí je možná pro spoustu lidí zbytečně dlouhé. Vzhledem k lepší čtenářské přístupnosti by ho možná bylo vhodnější rozsekát na menší celky.

Tato kniha je určena především pro všechny ty, kteří se nebojí kriticky přemýšlet o světě kolem sebe – a Spojené státy jsou jeho důležitou součástí – a zároveň věří, že má smysl o tom diskutovat s ostatními. Jednou z otázek, které tato kniha přináší, je, kolik takových lidí vlastně dnes ještě existuje. Kniha je doufám napsaná tak, aby byla srozumitelná a pochopitelná nejen pro pár odborníků, ale i pro širší okruh zainteresovaných lidí – ať už totiž chceme, nebo ne, dění v USA se dotýká i nás.

Proč byste si tuto knihu tedy měli přečíst? Doufám, že vás přivede k hlubšímu zamyšlení nad tím, co pro nás v České republice pojem „Amerika“ vlastně znamená, kam se Spojené státy vyvíjejí, co je na nich hodné následování a čeho se naopak co nejdůrazněji vyvarovat. K čemu je to ale nakonec dobré? Americká společnost je sice hodně odlišná od té české (i evropské), na druhou stranu tam řada věcí funguje obdobně a například debaty ohledně vzdělávání či imigrace se sice vedou v jiném kontextu, ale často mají stejný konceptuální základ. Právě kritickým porovnáváním můžeme dojít k závěrům, které nám umožní vidět naše vlastní problémy a dilemata s větším nadhledem a v jiném světle. Netvrdím, že se tím ony problémy vyřeší, nicméně pak můžeme činit svá rozhodnutí

s vědomím, že alespoň lépe chápeme, co k čemu může vést a jak to spolu souvisí. Sjednocující tezí celé knihy, jejíž kapitoly se metodologicky navzájem dost liší, je, že je načase opustit zjednodušující proamerické či protiamerické pohledy a začít se zabývat Spojenými státy v jejich komplexnosti, která poskytuje jak důležitou inspiraci, tak důležitá varování.³ Ve světle prezidentství Donalda Trumpa je tento přístup zvláště žádoucí.

Zkoumání jiných zemí a kultur - co z toho?

Někoho možná napadne, že zabývat se jinými zeměmi a kulturami je trochu ztráta času – možná je lepší se zaměřit především na to, co je bezprostředně kolem nás. Proč se vlastně zabývat problémy a tématy „cizáků“ někde za mořem? To není až tak špatná námitka a je dobré se s ní na úvod vyrovnat. Už od starověku byli lidé fascinováni pozorováním a studiem jiných kultur a jiných zemí, Řekové i Římané se tak zpravidla utvrzovali o nadřazenosti svého civilizačního modelu. Jiné země nastavovaly objevitelům i cestovatelům ojedinělé zrcadlo, kterým mohli pohlížet na vlastní zvyky a společnost.⁴ Poznávání i srovnávání mělo často i vojenský a bezpečnostní rozměr – je dobré vědět, kdo je jak ozbrojen, kolik má mužů a jaké má úmysly. Mnohem později dodaly zkoumání jiných kultur dramaticky novou dynamiku zámořské objevy, kdy bylo v nových světech nalezeno obrovské bohatství, kterého bylo relativně snadné se zmocnit. Značná část energie věnované výzkumu jiných kultur byla tedy odůvodněna buď vidinou zisku, či rozšíření a udržení koloniálního panství.⁵

Není bez zajímavosti, že Číňané byli ve velmi podobné historické epoše také technologicky schopni dlouhých plaveb, nicméně čínská vláda v objevování nových zemí nakonec neviděla žádný velký přínos a rozhodla se všechny lodě spálit a věnovat se především vnitřním záležitostem Říše středu. Tohoto nezájmu o okolní svět pak Čína trpce litovala, když se stala na dlouhou dobu de facto podrobeným územím evropských koloniálních velmocí.

Největší rozvoj zkoumání jiných zemí a kultur z hlediska peněz investovaných do výzkumu přinesla později studená válka. V situaci akutní hrozby zničení většiny života na celé planetě jadernou válkou bylo jak

3 Virginia Dominguez – Jane Desmond (ed.): *Global Perspectives on the United States: Pro-Americanism, Anti-Americanism, and the Discourses Between*, s. 8.

4 Xenophon, *Anabasis*, k dispozici na: <http://www.gutenberg.org/ebooks/1170>.

5 Niall Ferguson: *Ascent of Money, Financial History of the World*, s. 166.

pro Američany, tak pro Sověty klíčové co nejpodrobněji znát svého protivníka. Kromě počtu tanků, ponorek a jaderných hlavic bylo důležité chápat, jakým způsobem uvažují političtí vůdci i řadoví občané, jak funguje sociální i ekonomické uspořádání v zemi nepříteli. Americkou strategii na té nejobecnější rovině formuloval přední odborník na Sovětský svaz George Kennan, který už v roce 1947 předpověděl, že se sovětský systém jednou vnitřně zhroutí.⁶ Ve své době byl tento poznatek zásadní, protože znamenal, že není potřeba na SSSR co nejrychleji preventivně zaútočit. Ruští odborníci na USA pak bedlivě studovali známky toho, kdy konečně začne nespravedlivý kapitalistický systém kolabovat, jak vědecky předpovídala jejich dominantní ideologie.

V době ideologického soupeření obou bloků vzkvétalo zkoumání jiných zemí a kultur, neboť získané poznatky bylo možné využít při prosazování přímého i nepřímého vlivu v různých oblastech světa.⁷ V americkém prostředí se proto v 50. letech například stala bestsellerem kniha *The Ugly American*, která zdůraznila rozdíl mezi pompézním, hřmotným a k lokální kultuře necitlivým velvyslancem USA ve fiktivní zemi jihovýchodní Asie a jeho sovětským protějškem.⁸ Ten byl schopen s vlivnými duchovními vůdci konverzovat v jejich jazyce a nabízet lidem technologie a postupy, které přesně odpovídaly jejich potřebám. Podrobná znalost daného prostředí včetně širšího kulturního kontextu hrála zásadní roli při prosazování cílů zahraniční politiky.

Po skončení studené války to nějakou dobu vypadalo, že na zkoumání jiných kultur budou stačit marketingová oddělení největších firem, které budou potřebovat přizpůsobit reklamní kampaně lokálnímu vkusu. Po porážce reálného komunismu bylo totiž najednou řešením všech problémů jasně a stejně všude na světě: privatizace státních podniků, otevření trhů, větší důraz na osobní svobody a politická práva. Tento recept, známý také zjednodušeně jako Washingtonský konsensus, byl prosazován od Československa přes Mexiko až po Indii a Rusko. Místní kontext byl často vnímán pouze jako slabší či silnější překážka pro uplatňování tohoto univerzálního konceptu, který měl navíc oporu v tehdy převládající ekonomické teorii, jež mu dodávala zdání vědecké objektivnosti.⁹

Postupem času se však ukázalo, že důkladné zkoumání jiných kultur má i do budoucna obrovský význam a jeho podcenění může mít i fatál-

6 Dokument známý jako „Dlouhý telegram“ je k dispozici na stránkách *National Security Archives*, <https://nsarchive2.gwu.edu/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm>.

7 Werner J. Cahnman: *Outline of a Theory of Area Studies*, s. 234.

8 William Lederer – Eugene Burdick: *The Ugly American*.

9 David Szanton (ed.): *Politics of Knowledge. Area Studies and the Disciplines*, s. 20.

ní následky. Nejvýraznějším podceněním významu lokálního kontextu byla americká správa Iráku po invazi v roce 2003, která kvůli neznalosti místních specifik učinila řadu necitlivých rozhodnutí, která přímo vedla k rozpoutání násilí, jemuž padly za oběť statisíce Iráčanů, a která donutila téměř dva miliony lidí k emigraci. Neschopnost chápat komplexní realitu v Afghánistánu také výrazně přispěla k příliš drahému a příliš dlouhému konfliktu.

Renesance zájmu o studium jiných zemí a kultur se však naštěstí nezrodila pouze z podstaty hlediska národní bezpečnosti. Existuje totiž řada problémů od stárnutí populace přes zajištění udržitelné energie, integrace minorit do společnosti po zajištění efektivní zdravotní péče nebo kvalitního vzdělávání, které jsou velmi akutní a zároveň nemají jednoduchá řešení. Podrobným zkoumáním daného problému v různých teritoriálních kontextech nenajdeme sice žádné ideální řešení, nicméně se toho mnohem více dozvíme o problému samotném i o možnostech, jak k němu přistupovat. Pokud srovnáme například nakládání s komunálním odpadem v Indii, Švédsku a Mexiku (nebo třeba jen v New Yorku a New Orleansu), získáme mnohem lepší představu o tom, jaké jsou vlastně naše možnosti, kolik která možnost stojí a co je pro ni přesně potřeba udělat. Naše rozhodování pak je mnohem informovanější a má lepší předpoklady k tomu, že bude mít takové výsledky, jaké jsme si představovali.

Na tomto místě je potřeba zdůraznit důležitou intelektuální pojistku: k získaným poznatkům je potřeba přistupovat kriticky a důsledně zohledňovat širší historický i politický kontext dané země či daného místa. V minulosti bylo napácháno mnoho škod v případech, kdy byly na řešení důležitých otázek bez dostatečné reflexe použity modely, které fungují v jiných zemích. Tyto snahy byly často vedeny spíše politickými zájmy než snahou daný problém efektivně řešit. Jako příklad lze uvést třeba zavádění sovětských praktik v Československu. V jiných případech může být dobře míněná snaha o zavádění fungujících modelů neúspěšná z důvodu špatného pochopení specifik dané země nebo kvůli nevhodné aplikaci na stávající situaci. Zavádění amerického urbanistického modelu satelitních městeček v České republice, která v 90. letech 20. století neměla odpovídající dopravní infrastrukturu, může posloužit jako vhodný odstrašující příklad.¹⁰

Negativní zkušenosti s přejímáním cizích vzorů by nás však neměly vést k tomu, abychom se o okolní svět přestali zajímat a snažili se svoje

¹⁰ Pavel Hnilička: *Sídelní kaše*.

problémy vyřešit pouze vlastními silami. Okolní státy i města představují fascinující učebnice svého druhu, ze kterých toho můžeme hodně nastudovat. Je však potřeba je umět správně číst a chápat komplexní souvislosti, které stojí na pozadí jejich fungování.

Spojené státy americké hrají z hlediska inspirace pro ostatní velmi specifickou roli. Už od svého založení byly příkladem pro mnoho Evropanů, kteří toužili po reformách politického systému. Nesporné ekonomické i technologické úspěchy dále posílily pozici USA jako modelu pro ostatní. Silné, a na konci 90. let 20. století pak i dominantní zahraničně-politické postavení pak dále umocňovalo tlak na přebírání amerických vzorů. Zabývat se Spojenými státy pak často znamenalo pochopit určitou oblast fungování tamní společnosti za tím účelem, aby tato zkušenost mohla být přenesena do dané země. Typickým příkladem je oblast vědy a výzkumu, kde se jiné státy snaží vytvořit obdobné vztahy a podmínky, které jsou základem dynamického rozvoje výzkumu informačních technologií, jako je tomu například v Silicon Valley.

Co bylo řečeno výše o nekritickém a nevhodném přejímání cizích vzorů, platí i pro inspiraci Spojenými státy. Současné závažné problémy uvnitř americké společnosti ukazují, že ne všechno je na USA hodno obdivu a automatického přejímání. Definitivně se tak můžeme rozzehnat s naivní představou začátku 90. let 20. století, že pokud budeme dělat všechno jako Američané, tak se tím naše problémy vyřeší. Začalo být velmi důležité rozlišovat, které aspekty fungování americké společnosti jsou stále vhodnou a lákavou inspirací a kterých by bylo lepší se naopak vyvarovat. Hlavní tezí této knihy v tomto směru je, že v dnešním propojeném světě se každá společnost, včetně té české, musí nějakým způsobem vyrovnat se Spojenými státy a s myšlenkami, které z USA přicházejí. USA představují v tomto ohledu symbolické zrcadlo, do kterého se projektují myšlenky a tužby ostatních lidí. Toto zrcadlo je navíc umělým sociálním konstruktem, který zpravidla neodpovídá různorodé skutečnosti v USA, kde jsou výrazné rozdíly mezi jednotlivými regiony, politickým smýšlením i důležitými menšinovými kulturami.

Metodologie - jak na to?

Metodologie je v podstatě kritické zamyšlení nad tím, jakým způsobem postupovat, pokud chceme rozšiřovat naše poznání. Nutí nás uvažovat na vyšší úrovni abstrakce, tj. nejen o jednotlivých faktech či souvislostech, ale především o tom, jak se vůbec dobrat odpovědí na určitou

otázku nebo jak podpořit či vyvrátit určitou tezi. Debaty ohledně té nej-
správnější metodologie mohou být poměrně komplikované i vyhrocené,
protože sám způsob, jakým daný problém řešíme, může měnit jeho sa-
motnou definici a následně i výsledek, ke kterému dospějeme. Pokud se
zabýváme Spojenými státy, je problém komplikovanější o to, že je možné
využívat přístupů řady různých oborů či vědeckých disciplín. Pokud se
snažíme o zachycení komplexnějšího obrazu, je navíc nutné různé přístu-
py kreativně kombinovat – proto například Frederick A. Mayer mluví ve
své knize o syntéze vědy a umění svého druhu při zkoumání složitějších
jevů.¹¹ Kuijper upozorňuje na další problém, který souvisí se slavným
Pascalovým citátem ohledně nemožnosti poznání celku bez důkladného
poznání jeho částí a nemožnosti poznání částí bez důkladné znalosti
celku: buď se snažíme do našeho zkoumání zapojit co nejvíce vědních
disciplín a přístupů, a skončíme s povrchními soudy, anebo se zaměříme
na detailní problém do hloubky, nicméně nám uniknou jeho klíčové in-
terdisciplinární souvislosti.¹²

Důležité je si uvědomit, že neexistuje jeden jediný správný postup,
který musí všichni dodržovat, aby byla jejich práce dostatečně vědec-
ká. Důkazem pro toto tvrzení je řada významných knih, které zásadním
způsobem posunuly naše poznání, ač používaly velmi odlišné přístupy
i postupy.¹³ Naštěstí lze najít určité společné rysy, ze kterých vyplývá něco
jako metodologické minimum, kterého je podle všeho dobré se držet. Na-
příklad často pomáhá jasné vymezení problému či otázky, aby bylo zřej-
mé, co se vlastně daný text snaží řešit. Čtenář se tak může už od začátku
rozhodnout, jestli ho daná otázka či téma vůbec zajímají. Vhodné také je,
pokud se autor snaží před čtenářem obhájit důležitost tématu a nutnost
jeho zkoumání, což není na škodu zejména v situaci, kdy je jeho práce
placena z veřejných zdrojů (to je mimochodem i případ této knihy).

Dalším významným kritériem je logická výstavba a vnitřní koheren-
ce textu. Autor by měl svoje myšlenky předkládat v takové formě, aby
čtenář mohl jasně sledovat postup jeho uvažování. Pokud je text dobře
napsaný, dokáže čtenáře přesvědčit. Autor v takovém případě dokáže
čtenáři předat svůj myšlenkový postup, kterým původně on sám došel
k tezím a závěrům předkládaným v textu. Úspěšná vědecká publikace
je pak taková, která přináší důležité nové poznatky takovým způsobem,

11 Frederick A. Mayer: *Interpreting NAFTA*, s. 14.

12 Hans Kuijper: *Area Studies versus Disciplines*, s. 208.

13 Dobrý příklad je třeba tento zdrojový triumvirát: esej Maxe Webera *Protestantská etika a duch kapitalismu*, *Struktura vědeckých revolucí* Thomase Kuhna a *Borderlands/La Frontera* od Glorie Anzaldúaové.

že o jejich správnosti dokáže přesvědčit další čtenáře, kteří se o daný problém zajímají.

K dobré praxi patří také zbytečně neopakovat to, co už řekl někdo jiný. Proto je na úvod potřeba zmapovat, kdo se daným problémem už zabýval, jak postupoval, k čemu došel a proč. Čtenáře takové pasáže většinou spíše nudí, nicméně mu mohou poskytnout cenné odkazy na další knihy, pokud má o danou oblast opravdu zájem a chce do hloubky pochopit debatu, která ohledně tématu probíhala a probíhá. Ke vnímání USA v České republice toho však není mnoho k dispozici, česko-americkým vztahům na úrovni zahraniční politiky se věnuje publikace kolektivu autorů *Czech American Relations: A Roadmap for the Future*, která je však spíše politickým dokumentem s normativním výhledem do budoucna.¹⁴

Možná jsou i výše uvedené přístupy metodologicky příliš omezené a svazující a lze napsat knihu oceňovanou ve vědecké komunitě i za použití radikálnějších, experimentálnějších postupů, například přepis dialogu nebo mozaiky zdánlivě nesouvisějících fragmentů, které však ze správného náhledu utvářejí celistvý obraz. V takovém případě však hrozí snížení míry přesvědčivosti textu právě kvůli nestandardní formě komunikace.

O správném přístupu můžeme také uvažovat obdobně jako taoisté o tao, tj. blížit se k podstatě pomocí negativního vymezení. Příkladů špatných knih a textů máme kolem sebe víc než dost, což je výborná inspirace pro to, jakými cestami se nevydávat. Seznam toho, jak by text vypadat zřejmě neměl, by byl velmi dlouhý, podobně jako seznam toho, co všechno není tao. Z praktického hlediska lze třeba zmínit, že by neměl být nudný, neměl by mířit mnoha různými směry, neměl by být manipulativní, neměl by míchat různé roviny argumentace, neměl by vyvozovat příliš široké závěry z drobných jednotlivostí a měl by se vztahovat k něčemu, co je alespoň potenciálně důležité pro čtenáře.

I když je tedy postupů řada, ukazuje se, že zejména v dnešní době neuvěřitelně bohatého informačního šumu je důležitým kritériem vhodnosti metodologického postupu právě výše zmiňovaná přesvědčivost. Pokud je text dobře napsaný, měl by čtenáře, který k němu přistupuje alespoň s určitou mírou otevřenosti, dokázat přesvědčit o své interpretaci (obrazu) předkládaného tématu či jeho uvažování o daném tématu přinejmenším trochu pozměnit. V ideálním případě si čtenář z dalších zdrojů ověří autora tvrzení, která se mu zdají nedůvěryhodná. Správně zvolená metodologie přesvědčivosti napomáhá, neboť umožňuje čtená-

¹⁴ John K. Glenn et al.: *Czech-American Relations, A Roadmap for the Future*.

řům přehledně sledovat myšlenkové pochody a argumenty autora tak, jak k nim on sám dochází. I když to občas bude působit zřejmě trochu polopaticky, budu se o to snažit i v této knize. Předem se omlouvám těm, kteří myslí a chápou rychle a které tak budu někdy zbytečně zdržovat.

Jak se však oné přesvědčivosti alespoň trochu přiblížit? Pokud chceme prokázat nějaký jednoduchý konkrétní fakt, tak o něm hledáme důkazy, které podrobíme kritickému zkoumání a zvážíme jejich věrohodnost. Ve Spojených státech existuje například poměrně velká skupina osob, která nevěří tomu, že Neil Armstrong opravdu přistál na Měsíci. Tito lidé shromáždili řadu důkazů, které mají svědčit o tom, že celá akce byla natočena v hollywoodských studiích. Jiní lidé si dali tu práci a rozebrali tyto nabízené důkazy, a většinu z nás, které otázka věrohodnosti amerického přistání na Měsíci vůbec napadla, dokázali poměrně snadno přesvědčit o tom, že k přistání opravdu došlo.

Trochu složitější je to s obecnějšími tvrzeními, která se pokoušejí na abstraktnější úrovni shrnout řadu konkrétních pozorování, jež sama o sobě nejsou nijak sporná. Jejich přesvědčivost je založena na tom, kolik pozorovaných jevů daného druhu vysvětlují a kolik se naopak dá najít důležitých protipříkladů. Dobrým jednoduchým příkladem je zobecňující tvrzení, že globalizace připravila Ameriku o pracovní místa. Do určité míry je to jistě pravda, protože se dá najít značný počet lidí, kteří v USA přišli o práci kvůli tomu, že se výroba přesunula do jiné země. Na druhou stranu se ale najde řada lidí, kteří svoji práci díky tomuto fenoménu naopak získali (například na dálku organizují produkci čínských tovarů). Přesvědčivost tvrzení je tedy v takovém případě dána tím, nakolik se opravdu kryje se všemi pozorovanými případy.

Dobrým příkladem složitějšího tvrzení, o jehož přesvědčivost se vedou velké spory, je marxismus, který si klade za cíl vysvětlit pozorované politické, sociální i ekonomické jevy jednou, elegantně zjednodušující teorií, která se mnohým v 19. století zdála přesně vystihovat okolní realitu. Postupem času se však začaly objevovat nové a nové fenomény, které marxismus vysvětlit nedokázal, a řada původních příznivců proto byla nucena své názory upravit. Ti, co se rozhodli držet původního dogmatu, už dnes nepůsobí příliš přesvědčivě, protože se dá najít spousta důležitých faktů, které původním Marxovým tezím očividně odporují (například dlouhodobá symbióza tržních principů se sociálně orientovaným státem).

I když jsou obecnější tvrzení a závěry snadno napadnutelné, neznamená to, že bychom se o jejich formulaci neměli pokoušet. Jenom tak dokážeme ze spletitě změti různých informací vytáhnout něco, co nám

dává alespoň nějaký význam nebo smysl. Musíme však vždy být připraveni své obecnější soudy přehodnotit, pokud jsou konfrontovány s novými údaji, které jim odporují. Tomuto procesu se zřejmě nedá vyhnout, neboť například revoluce v informačních technologiích výrazným způsobem mění naše představy o médiích, demokracii i o veřejném prostoru, podobně jako první světová válka navždy pohřbila oslavné ódy na válku jako ušlechtilou kratochvíli zocelující národy.

Jeden ze základních přístupů, jak ukázat odpovědi na otázky i podpořit přesvědčivost našich tvrzení, je pracovat s čísly a předkládat odpovědi i argumenty ve formě číselných řad, tabulek a grafů. Opravdu hodně věcí v našem okolí dnes umíme změřit a vyčíslit, ať už je to počet vytvořených pracovních míst, nebo třeba četnost slova „fuck“ v písničkách americké hitparády. Čísla mají tu výhodu, že působí objektivně, a mají tedy vysoký přesvědčovací potenciál – pokud se k danému číslu věrohodně dojde, je těžké tvrdit, že neexistuje.

Poměrně rychle se však ukázalo, že i s čísly lze velmi dobře manipulovat tak, aby potvrzovaly obecnější tvrzení toho, kdo je předkládá. Za příklad může posloužit vyhocená debata ohledně přínosu dohody NAFTA pro ekonomiku USA. Každá ze stran používá na svoji podporu číselné údaje, přičemž záměrně zamlčuje údaje jiné. Kvůli různým metodikám výpočtu se nepodařilo shodnout ani na čísle, kolik pracovních míst bylo kvůli NAFTA ztraceno nebo naopak vytvořeno. To ale neznamená, že čísla nejsou důležitá, jenom je potřeba s nimi zodpovědně pracovat a uvádět i taková data, která nám do našich zobecňujících soudů zrovna nezapadají (a pokusit se je případně vysvětlit jinak).

Koncepčním protipólem důrazu na čísla jsou konkrétní životní příběhy jednotlivců, které jsou z hlediska každého takového jedince ty nejdůležitější. Řada individuálních příběhů je vysoce relevantní pro studium daného tématu, a to nejen kvůli faktografickým údajům, ale protože mají hlubší etický a hodnotový rozměr. Problém je, že takových příběhů jsou miliony a záleží pouze na nás, které z nich si vybereme. V akademické angličtině proto existuje speciální termín „anecdotal evidence“, tj. anekdotní důkaz, který nebývá považován za dostatečně vědecký. I když je totiž daný příběh sám o sobě pravdivý, nelze z něj bez dalšího vyvozovat obecnější závěry. S velkou pravděpodobností totiž existují i pravdivé příběhy s úplně jiným vyzněním. Přesto považuji individuální příběhy za důležité zdroje svého druhu, neboť ukotvují obecnější myšlenky v konkrétní sdílené sociální realitě.

S přesvědčivostí souvisí i samotný jazyk, kterým je daná práce napsaná. I když čtenář mluví stejným jazykem jako autor, nemusí si vůbec

rozumět, a to i v případě, že oba mají velmi podobný pocit či myšlenku. Jazyk každý používá svým individuálním způsobem, což může často vést k více či méně závažným nedorozuměním či úplnému nepochopení. Pokud chceme někoho o něčem přesvědčit, je nutné, aby přesně rozuměl našemu jazyku a pojmům, se kterými pracujeme. Přílišná komplikovanost a odbornost pak může být spíše na obtíž. Zjednodušováním jazyka ale zase přicházíme o možnost vyjádřit složitější myšlenky a koncepty, které by se nám občas velmi hodily. Pěkně je toto dilema vidět v čínštině, která obsahuje přes 80 000 znaků, ale spousta lidí jich umí jen 3500 – což jim ovšem úplně stačí na přečtení novin. Vědecké články, literatura či poezie jsou těmto Číňanům s nižším stupněm vzdělání často málo srozumitelné, a zároveň tedy i nepřesvědčivé. V češtině je to naštěstí trochu jednodušší, a tak si tato kniha klade za cíl projít úzkými dveřmi a být zároveň přístupná i dostatečně myšlenkově košatá.

Poslední problém, který je z hlediska přesvědčivosti potřeba zmínit, jsou určité základní předpoklady ohledně fungování okolního světa, ze kterých vycházíme ve svém uvažování. Často se totiž stane, že se v diskusi nebo argumentaci dojde až na zdroje či fundamenty, které jsou pro spousta lidí natolik důležité, že o nich nepřipouštějí žádnou diskusi. Tito fundamentalisté mohou být i vysoce inteligentní a svůj fundament mají vybudovaný promyšleně a důsledně (například jezuité nebo fundamentalisté volného trhu). Problém je, že ať už řeknete či napíšete cokoli, nemáte u nich nejmenší naději na to, že by alespoň trochu upravili svoje základní dogmata, ze kterých pak relativně koherentně vycházejí. I přes existenci nepolepšitelných dogmatiků však není snaha o přesvědčivou argumentaci marná – dogmatiky lze ve výsledku porazit pouze tak, že dokážete přesvědčit dostatek jiných lidí s alespoň trochu otevřenou myslí o problematičnosti výchozích dogmat.

U fundamentů nemusí nutně jít jen o propracovaná dogmata či ideologie. Například starý spor Hobbese s Lockem ohledně toho, nakolik je lidská přirozenost nenapravitelně zkažená, má důležité důsledky pro naše vnímání okolní skutečnosti. Pokud jsme spíše na straně Hobbese, uvažujeme například o politice či bezpečnosti koncepčně úplně jinak, než pokud jsme spíše na straně Locka. Pokud se s někým neshodneme v takto zásadních věcech, další přesvědčování zpravidla nikam nevede, ale vzdělání lidé alespoň pochopí, v čem spočívá pravá podstata jejich neshody.

Pokud se zaměříme na přesvědčivost jako na důležité kritérium, zbývá ještě podstatná otázka hodnotové neutrality nebo naopak programové hodnotové orientace každého výzkumného projektu. Ve zlatých naivních